

Fokus på tryk

Kathrine Thisted Petersen
Aarhus Universitet

1. Indledning

Betegnende for forbindelser som *„spille ‘fløjte, „gøre ‘rent og „køre „i ‘tog* er verbets tab af tryk. Med udgangspunkt i en af undertegnede anskueliggjort sammenhæng mellem tryksvage verber i dansk og umarkerethed med hensyn til aspektualitet og referentialitet¹ skal i det følgende tryktabsforbindelsernes fokus-baggrundsstruktur undersøges nærmere. Efter en kort introduktion til tryktabsfænomenet vil en præsentation af den ovenanførte hypotese samt nogle generelle betragtninger om forholdet mellem tryk og semantik lede frem til en analyse af tryktabsforbindelserne som informationsstrukturelt umarkerede enheder.

2. Fænomenet ‘enhedstryk’

Når et tryksvagt verbum forbindes med et efterfølgende ofte ikke-verbalt trykstærkt element kan sidstnævnte betragtes som en konceptuel del af verbalet. Denne særlige form for verbalkompleks har medvirket til indføringen af begreber som ‘enhedstryk’ (Jespersen 1906, 1934, Thomsen 1991, Togeby 2003), ‘tryktabsforbindelse’ (Diderichsen 1976) og ‘inkorporation’ (Thomsen 2002a, 2002b, Herslund 2005). Michael Herslund anvender den overordnede betegnelse ‘komplekst prædikat’ og skelner mellem tre forskellige forbindelsestyper. ‘Infini co-subordination’ benævnes forbindelser som *„komme ‘løbende* hvor et infinit verbum kombineres med et infinit verbum (Herslund 2005:89).

¹ se Petersen (2010).

Er det derimod en adverbial eller en nominal størrelse der danner en enhed sammen med et verbum, drejer det sig om 'frasale verber' som *◦sætte* 'sammen' (Herslund 2005:92) eller 'nominale inkorporeringer' som *◦læse a* 'vis' (Herslund 2005:95).

2.1 Nuanceret klassifikation af tryktabsforbindelser

At Herslunds inddeling af de komplekse prædikater kan differentieres yderligere, fremgår af Ole Tøgebys fremstilling hvor der sondres mellem fire forskellige former for såkaldte korporative prædikater med enhedstryk. Tre af disse er forskellige varianter af det netop beskrevne inkorporeringsfænomen (Tøgeby 2003:70):

- a) Kategoriseringsprædikat: kopulativt verbum + nøgent substantiv
◦spille 'klovn'
- b) Uægte sammensætning: fuldverbum + nøgent substantiv²
◦synges i 'kor'
- c) Støtteverbprædikat: støtteverbum + verbalsubstantiv
◦gøre 'tilføjelser' til
- d) Diskontinuert prædikat: fuldverbum + retningsadverbium
◦holde 'ud'

En vigtig forskel mellem Herslunds og Tøgebys model består i at sidstnævnte skelner mellem fuldverber, kopulative verber og semantisk afblegede støtteverber. Med henblik på en tilfredsstillende beskrivelse af de forskellige typer af tryktabsforbindelser bør imidlertid også valensstrukturelle forhold tages med i betragtning. For ikke at blive fanget i cirkelslutningen om at alle typer af inkorporerede led er valensbundne, sådan som det beskrives af Thomsen (1991) og Tøgeby (2003), tages der her udgangspunkt i tanken om at der til enhver valensbærer er knyttet en leksikalisk kodet aktantstruktur (jf. Jakobsen 2005, Herslund og Sørensen 1982, Jensen 1985). Alt efter sammenhængen kan denne aktantstruktur realiseres mere eller mindre fuldkomment.

² Jf. Rischel (1980) og Scheuer (1995).

Særligt vigtigt er hensynet til valensforhold når det inkorporerede led udgøres af en præpositionsforbindelse. Forskellige grammatiske prøver kan tydeliggøre at der i nedenstående forbindelser både er tale om objekt- og to forskellige former for adverbialinkorporering.

- (1) *Børnene* °synger °i 'kor (i betydningen 'samtidig')
- (2) *Poul* °synger °i 'kor
- (1a) *Poul* °spiller °på 'fløjte

I det følgende vil verbet og præpositionen blive anset som to forskellige typer af valensbærende relatorer (jf. Nielsen 1995). At præpositionen er tempusindifferent, er ikke afgørende for dens evne til ligesom verbet at forbinde to argumenter. En udeladelsesprøve kan bestemme hvilken relator der er den primære og dermed den afgørende for realiseringen af propositionen.

- (1a) **Børnene* °i 'koret
- (1b) **Børnene* °synger 'kor
- (1c) *Børnene* 'synger
- (2a) *Poul* °i 'koret ('synger 'godt)
- (2b) **Poul* °synger 'kor
- (2c) *Poul* 'synger
- (3a) **Poul* °på 'fløjten
- (3b) *Poul* °spiller 'fløjte
- (3c) *Poul* 'spiller

At det i (3) er verbet der bærer valensen, fremgår af muligheden for i (3b) at udelade præpositionen. I (2a) er det derimod præpositionen der meningsfuldt står alene tilbage, og som dermed udgør det afgørende relationelle element. Det faktum at præpositionsforbindelsen i (1) er en underordnet modifikator af verbet og således ikke relaterer sig til subjektet, gør at kun en udeladelse af hele præpositionsforbindelsen er tilladt.

Til at klargøre den semantiske styrkeforskel mellem verberne i (2) og (3) kan en permutationsprøve anvendes.

- (2d) *Poul* °synger te'nor °i 'koret
- (3d) **Poul* °spiller °i or'kester °på 'fløjten

Al den stund det efter enhedsforbindelsen i (3d) ikke er muligt at placere præpositionsforbindelsen *på fløjten*, markeres det at denne aktant i modsætning til det præpositionelle adverbial *i koret* er afhængig af verbets fulde semantik. Adverbialet *i koret* besidder derimod selv den afgørende relationelle betydning som gør det i stand til at frigøre sig fra verbet. Tryktabet degraderer således fuldverbet *syng* til en slags kopulaverbum. At kopulafungerende tryksvage verber med efterstillede adverbialer viser sig at være afvisende over for indsættelsen af et mådesadverbial foran det inkorporerede led, adskiller dem fra andre typer af inkorporerede verber.

(1d) *Børnene* °synger 'smukt °i 'kor

(2e) **Poul* °synger 'smukt °i 'kor

(3e) *Poul* °spiller 'smukt °på 'fløjte

Den manglende mulighed for verbalmodifikation i tryktabsforbindelser hvor verbet udviser kopulativ funktion, bekræftes af følgende eksempler:

(4) *°sidde 'roligt 'enke

(5) *°ligge 'roligt °på 'sygehuset

(6) *°sidde op 'mærksomt °til 'møde

3. Tryktabsforbindelser og umarkerethed

3.1 Tryk og semantik

Som det netop er blevet beskrevet, medfører den udtryksmæssige svækkelse i form af tryktabet ofte også en semantisk afblegning. Denne sammenhæng gælder både verbale og præpositionelle relatorer. At præpositioner normalt hører hjemme i tryksvage positioner foran substantiver og kun tildeles tryk i tilfælde af kontrastfokus, kan en topikaliseringssprøve tydeliggøre. For at få eksempelsætningerne nedenfor til at klinge så naturligt som muligt er der blevet indskudt et trykstærkt sætningsadverbial.

Ligeværdige relatorer:

(3f) 'Fløjte °spiller °Poul 'ofte °på

(3g) °På 'fløjte °spiller °Poul 'ofte

Fokus på tryk

Fjernes substantivet fra sin efterstillede position i forbindelsen med verbet og præpositionen, ændres den prosodiske struktur således at verbet og præpositionen som erstatning for det nu flyttede efterled får tildelt bitryk. Er både verbet og præpositionen nødvendige for realiseringen af det efterfølgende led, sådan som det er tilfældet ved de fleste præpositionsobjekter, kan en fremrykning problemfrit finde sted. Bitrykket på både verbum og præposition påtvinger ikke for megen semantisk tyngde for nogen af relatorernes vedkommende. Det samme gør sig gældende hvis præpositionen kan betegnes som den primære relator.

Præpositionen som primær relator:

(7a) *'Lejlighed* ₁*bor* ₁*han* *'næppe* ₁*i*

(7b) *oI* *'lejlighed* ₁*bor* ₁*han* *'næppe*

Også i et dette tilfælde udgør præpositionen et semantisk afgørende element som kan bære en udtryksmæssig forstærkning i form af en ekstra trykgrad. Derimod vil en semantisk fattig præposition som *til* i *Ole* _o*bor* _o*til* *'leje* ikke være i stand til at bære den tyngde som et bitryk tildeler det. Kun en topikalisering af hele præpositionsforbindelsen med præpositionen som det foranstillede tryksvage element lader sig derfor gennemføre.

Verbet som primær relator:

(8a) **'Leje* ₁*bor* ₁*han* *'ikke* ₁*til*

(8b) *oTil* *'leje* ₁*bor* ₁*han* *'ikke*

Trykkets funktion består således i mere end at fremhæve noget i forhold til noget andet. I forbindelsen *o**gå* _o*til* *'byen* giver det tryksvage verbum blot en retningsangivelse uden at specificere på hvilken måde bevægelsen foregår. Med en trykstærk realisering af verbet desambigueres det leksikalske indhold derimod med det samme. Den udtryksmæssige reduktion som både tryktabet og det for det meste nøgne substantiv er årsag til, kan således forstås som et tegn på en svækkelse af den leksikaliserede semantiske kodning. Forbindelserne betragtet som indholdsmæssigt sammenhængende enheder kan derfor beskrives som umarkerede i den forstand at de i forhold til tilsvarende forbindelser med hovedtryk på verbet og determineret

substantiv muliggør en udvidelse af nogle ellers mere fastlagte pragmatiske omstændigheder. Med udgangspunkt i Jensen (2007) bruges oppositionen ‘umarkeret’ over for ‘markeret’ på den måde at den umarkerede form besidder den markerede forms egenskaber, mens markerede størrelser kun kan benyttes på en begrænset del af det umarkerede anvendelsesområde. Markerede kategorier leverer derfor en snævrere fokuseret information (jf. Elšík 2006).

Hvordan denne tætte sammenhæng mellem tryk og betydning gør sig gældende for tryktabsforbindelserne med hensyn til aspektualitet, referentialitet og informationsstruktur vil i det følgende blive eksemplificeret.

3.2 Aspektualitet og referentialitet

Hypotesen om tryktabsforbindelsernes umarkerethed viser sig ved deres mulighed for i henhold til Vendlers (1967) tidligst baserede verbalklassifikation enten både at kunne henvise til et successivt og et ikke-successivt tidsforløb eller både at være i stand til at begrebsliggøre et definit og et indefinit tidsrum. Vendlers verbalkategorier kan sammenfattes skematisk således:

+ Successivt tidsforløb	Indefinit tidsrum	Activity	“I hvor lang tid har du løbet?”
	Definit tidsrum	Accomplishment	“Hvor lang tid tog det at skrive bogen?”
÷ Successivt tidsforløb	Definit øjeblik	Achievement	“Hvornår nåede du derop?”
	Indefinitte øjeblikke	State	“I hvor lang tid har du elsket hende?”
		Specific state	F.eks. en maler der i begrænsede tidsrum af sit virke udfører aktiviteten <i>at male</i> .
		Generic state	F.eks. en regent der på en abstrakt måde hele tiden udfører aktiviteten <i>at regere</i> .

Som det fremgår af Petersen (2010), kan den samlede verbalforbindelses aspektuelle forhold gøres medansvarlige for det inkorporerede arguments grad af referentialitet. Herved brydes med den herskende forståelse af inkorporerede argumenter som definitivt non-referentielle (Thomsen 1991), dvs. som anvendt udelukkende attributivt. På basis af Vendler's (1967) aktionsartsstudier foreslås det at tryktabsforbindelserne kan ses som semantisk og pragmatisk flertydige enheder der har en videre aspektuel og referentiel anvendelighed end tilsvarende konstruktioner med hovedtryk på verbet. Dermed bør disse betegnes som aspektuelt og referentielt umarkerede. Da et udsagn som *Jeg spiller på fløjte* både kan være svar på spørgsmålet *Hvad laver du?* og *Hvad er din profession/hobby?*, evner det både at fungere som en durativ aktivitet der spænder over et successivt tidsforløb, og en generisk tilstand som er tidsligt ikke-successiv. Af de forskellige mulige former for aspektualitet følger at der i ovennævnte eksempel både kan være tale om en specifikt udpeget referentiel fløjte og en fløjte i beskrivende non-referentiel forstand.³ En trykstærk (uden at være emfatisk) realisering af verbet ville derimod kræve et referentielt tilknyttet objekt, enten i bestemt eller ubestemt form: *Jeg spiller på fløjten/en fløjte* samt en entydig successiv tolkning af den samlede forbindelses aktionsart.

En lignende flertydighed udviser for eksempel forbindelsen *gå i skole* der både kan udtrykke successiv, definit tid som 'accomplishment' (i betydningen 'gå hen til skolen'), successiv, indefinit tid som 'activity' (i betydningen 'være på vej til skole') og ikke-successiv, indefinit tid som 'specific state' (i betydningen 'være skolegænger'). Som en konsekvens af de forskellige aspektualitetstolkninger er både en specifik referentiel skole (i fortolkning 1) og en non-referentiel skole (i fortolkningerne 2 og 3).

3.2 Fokus-baggrundsstruktur

Hvad fokusområdets omfang angår, kan en tryktabsforbindelse som *Poul spiller på fløjte* betragtes som umarkeret i den forstand at hovedtrykket på det inkorporerede led både kan give anledning til en

³ Jf. Jensens (2007) skelnen mellem en non-referentiel beskrivende funktion og en referentiel udpegende funktion.

snæver og en bred fokusfortolkning. Det inkorporerede leds stærke tryk tvinger verbet i baggrunden således at et snævert eller kontrastivt fokus på objektet (som svar på spørgsmålet *Hvad spiller Poul på?*) er en lige så plausibel fortolkning som en forståelse af hele forbindelsen som i neutralt sætningsfokus (som svar på spørgsmålet *Hvad laver Poul?*). Forbindelser hvori verbet og objektet begge er trykstærke, vil derimod udelukkende kunne tydes som neutralt betonedede med både verbet og objektet i bredt sætningsfokus. Et snævert fokus opnås kun ved tilføjelsen af et ekstra stærkt tryk..

- (3h) *'Poul 'spiller opå 'fløjten*
Hvad laver Poul? = bredt sætningsfokus
(3i) *'Poul 'spiller opå 'fløjten*
Hvad spiller Poul på? (snævert fokus)

For at desambiguere en tryktabsforbindelses fokus-baggrundsstruktur er en topikalisering af det inkorporerede led nødvendig. Får dette plads i fundamentfeltet, er kun den snævre fokusstruktur med kontrasttryk på det inkorporerede led mulig.

- (3j) *'Fløjte 'spiller 'Poul 'ofte på*
Hvad spiller Poul på? (snævert fokus)

En sådan fokusering med objektet som kontrastfokus i fundamentfeltet lader sig fint gennemføre for både det bestemte substantiv *fløjten* og det inkorporerede led *fløjte* i nogen form. At der alligevel hersker en stor forskel mellem disse fremrykkede leds selvstændighedsstatus, viser sig derved at kun objektet med den efterhængte artikel er i stand til at udgøre et topic som baggrundsinformation i sætningens fundament.

- (3k) *'Fløjten 'spiller 'Poul 'ofte på*
(3l) **'Fløjte 'spiller 'Poul 'ofte på*

En tryksvagere udtale af det fremrykkede substantiv lader sig kun gennemføre når dette fremtræder i bestemt form. Dermed opnår det den topicværdi som er en forudsætning for et selvstændigt fungerende ikke-inkorporeret objekt.

4. Sammenfatning

Hensigten med nærværende bidrag har været at underbygge og udvide den påviste sammenhæng i Petersen (2010) mellem trykforhold, morfologisk, syntaktisk, semantisk og pragmatisk struktur. Den udtryksmæssige reduktion som både tryktabet og det for det meste artikelløse substantiv medfører, og som muliggør den syntaktiske inkorporering, har vist sig at afspejle en umarkerethed både på semantisk og pragmatisk plan. Således er tryktabsforbindelsernes aspektuelle og referentielle umarkerethed blevet bekræftet og udvidet med en analyse af forbindelsernes flertydige fokus-baggrundsstruktur. Denne kommer til udtryk gennem muligheden for både et snævert fokus på en enkelt konstituent og et bredt sætningsfokus.

Litteratur:

- Diderichsen, Paul (1976 (1946)) *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.
- Elšik, Viktor & Yaron Matras (2006) *Markedness and Language Change: The Romani Sample*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1982) Syntaks og leksikologi: indledning til en valensgrammatisk analyse af fransk og dansk. *SAML* 9:33-83.
- Herslund, Michael (2005) Komplekse prædikater. *Dansk Funktionel Lingvistik: en helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. Elisabeth Engberg-Pedersen m. fl. (red.). København: Københavns Universitet:88-100.
- Jakobsen, Lisbeth Falster (2005) Valens, prædikation og realisationsmønstre. *Dansk Funktionel Lingvistik: en helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. Elisabeth Engberg-Pedersen m. fl. (red.). København: Københavns Universitet:57-87.
- Jensen, Eva Skafte (2007) Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk. *Det bedre argument: Festskrift til Ole Togeby 7. marts 2007*. Henrik Jørgensen & Peter Widell (red.). Århus: Wessel og Huitfeldt:299-320..
- Jespersen, Otto (1906) *Modersmålets fonetik*. København: Det Schuboeske Forlag.
- (1934) *Modersmålets fonetik*. 3. udg. København: Gyldendal.

- Nielsen, Jette Lamberth (1995) *En syntaktisk og semantisk undersøgelse af præpositionen*. Odense: Odense Universitets Trykkeri.
- Petersen, Kathrine Thisted (2010) Når verber taber tryk. Valens, referentialitet og aspektualitet i forbindelse med inkorporation og trykssvage verber i dansk. *Arkiv för nordisk filologi* 125:155-183.
- Rischel, Jørgen (1980) Phrasenakzent als Signal des Objekts ohne ‘determiner’ im Dänischen. *Festschrift für Gunnar Bech. Zum 60. Geburtstag am 23. März 1980. Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik, Sonderband 1*. Mogens Dyhr m.fl. (ed.) København: Københavns Universitet:262-279.
- Scheuer, Jann (1995) *Tryk på Danske Verber*. RASK Supplement Vol. 4. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Thomsen, Ole Nedergaard (1991) Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia* 23:145-196.
- (2002a) Complex Predicate Formation and Incorporation. Towards a typology Thomsen. *Complex Predicates and Incorporation – a Functional Perspective*. Ole Nedergaard og Michael Herslund (red.). København: C.A. Reitzel:288-381.
- (2002b) Complex Predicates and Processing in Danish. *Complex Predicates and Incorporation – a Functional Perspective*. Ole Nedergaard Thomsen og Michael Herslund (red.). København: C.A. Reitzel:120-174.
- Togeby, Ole (2003) *Fungerer denne sætning?*. København: Gads Forlag.
- Vendler, Zeno (1967) *Linguistics in Philosophy*. New York: Cornell University Press:97-121.